

Dudokwerken bij het water

Ontwerpen van W.M. Dudok in het havengebied van Hilversum

ARIE DEN DIKKEN

Het Hilversums Kanaal en de havenarmen hebben een flinke bres geslagen in de cultuurhistorische landschap ten westen van Hilversum. Oude wegen werden doorsneden, groenstructuren ontbonden en zelfs de joodse begraafplaats moest eraan geloven. Voor de oevers van de nieuwe waterwerken werden door gemeentearchitect W.M. Dudok nieuwe bouwwerken en landschapselementen ontworpen. Zij werden onderdeel van de Hilversumse cultuurhistorie uit de eerste helft van de twintigste eeuw. Het betreft de sporthaven met de omliggende gebouwen, het havenkantoor en een park tussen sporthaven en industriegebied.

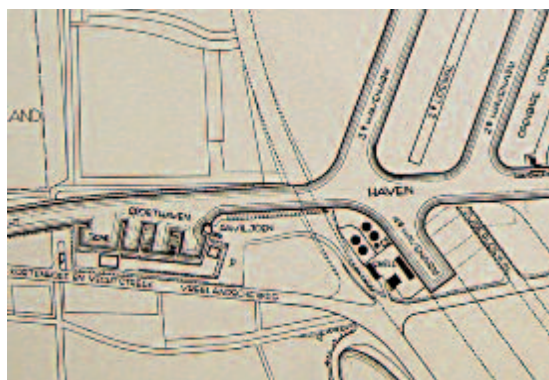
Het handschrift van ingenieur Grootte

Begin twintigste eeuw was de bereikbaarheid van Hilversum per schip een groot probleem. De oude Gooische Vaart was te smal en te ondiep voor de toen gangbare binnenvaartschepen. Uiteindelijk werd besloten een kanaal vanuit het westen naar Hilversum aan te leggen. De havens werden in hoofdzaak gepland tussen het kanaal en de ten noorden daarvan gelegen oude Gooische Vaart. De havens zijn rond 1930 ontworpen door de toenmalige directeur van gemeentewerken, ir. J.F. Grootte. Ook

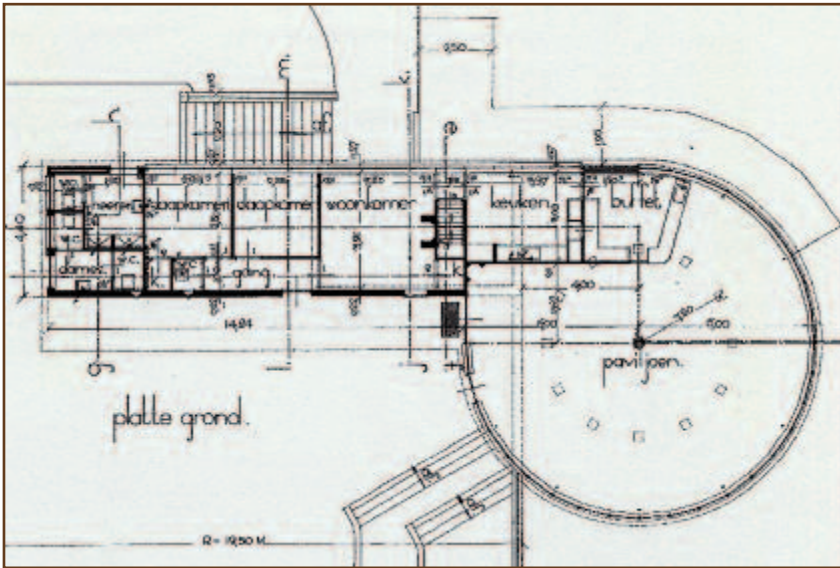
de eerste pennestreken voor de sporthaven waren van Grootte, die zelf watersporter was. Op een ontwerp-tekening van april 1934 is het havengebied met industriële opslagterreinen aangegeven, zoals dat in grote lijnen ook is aangelegd. Hierop is een rechthoekige sporthaven, met het oog op de windrichting en de nabijheid van de provinciale weg, aan de zuidkant van het kanaal geprojecteerd. Een op die plaats gepland zwembad moest hierdoor vervallen.

Het handschrift van architect Dudok

Op een ontwerp-tekening van april 1935 heeft de sporthaven een andere vorm gekregen, niet meer rechthoekig evenwijdig aan het kanaal, maar een van west naar oost gérende vorm. De conceptie verraadt de hand van een meesterlijk ontwerper. Aan de nieuw ontworpen sport-haven staan al gebouwen gepland: twee rechthoekige botenloodsen en een samengestelde bouwvlek van een cirkelvorm en een smalle rechthoek voor het paviljoen, op het mooiste punt van het nieuwe havengebied. De gebouwen werden ontworpen door gemeentearchitect W.M. Dudok. Hij paste de vorm van de sporthaven waarschijnlijk aan in overleg met de Unie van Watersporttoeristen.

Links het oorspronkelijke plan met de sporthaven ten noorden van het kanaal en een zwembad langs de Vreelandseweg (uit het Uitbreidingsplan 1933); rechts het uiteindelijk uitgevoerde plan van 1935. (coll. Publieke Werken Hilversum)

De eerste plattegrond voor het paviljoen, met een ronde publieksruimte van 12 m. doorsnede met buffet en keuken, met daaraan in de smalle aanbouw het woongedeelte voor de pachter.

Onder: de tekening van het aanzicht van de noordelijke en de zuidelijke gevel. (coll. PW Hilversum)

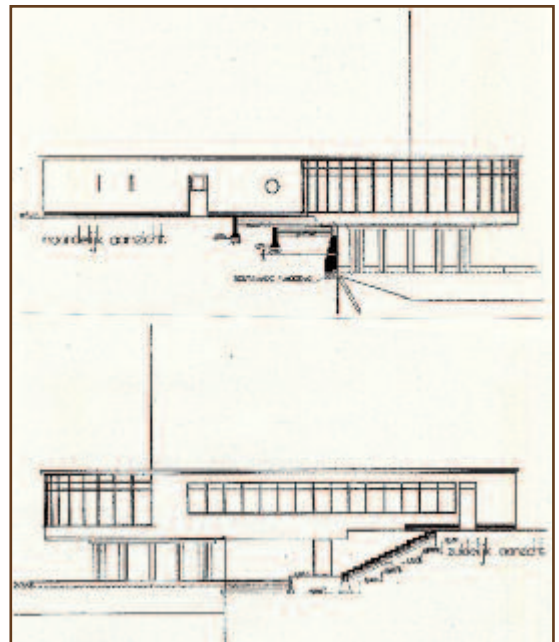
Ontwerp en bouw paviljoen met woonhuis

Het visioen van het fraaie paviljoen werd in die tijd op een aantrekkelijke wijze verwoord: *Aan de oostzijde [van de sporthaven] was een paviljoen gedacht, dat gedeeltelijk over het water heen geprojecteerd is en waaraan natuurlijk terrassen grenzen met fraai uitzicht over het kanaal. Ter plaatse staan enige mooie bomen die op de terrassen schaduw zullen bieden.* Toen het plan wat verder ontwikkeld was, schreef directeur Grootte over het door gemeentearchitect Dudok ontworpen paviljoen:

Het paviljoen wordt uitgebouwd boven het water, terwijl op de vaste grond een woning voor de pachter geprojecteerd is. De zaal is rond, met een middellijn van 12 meter en heeft glazen wanden, zodat men overal een mooi overzicht heeft. Naast het paviljoen liggen de terrassen, die zo zijn geprojecteerd, dat van de aardige omgeving ter plaatse wordt profijt getrokken. Aan de voorzijde ziet men uit over het kanaal, terwijl zich aan de achterzijde een mooie beukenrij bevindt. De terrassen zijn nu in drie stroken verdeeld, die telkens 50 cm in hoogte verschillen. Daardoor heeft men van een groot aantal tafeltjes een vrije blik over het water.

Voor de paviljoen- en terrasbezoekers werden in het gebouw ten oosten van de woning toiletten gebouwd. Om de kosten te drukken werd een bescheidener plan getekend met een kleinere gelagkamer. De zaak zou het in de zomer dan vooral van de terrassen moeten hebben. Het college koos voor de grote variant. Op 6 maart 1936 werd een aanbesteding gehouden. Er waren 27 inschrijvingen, waarvan die van J.L. Barends uit Amsterdam en

A.B. van Worcum uit Hilversum de laagste was met een bouwsom van f11.985. De bouw startte op 11 maart 1936 en werd opgeleverd op zaterdag 13 juni 1936, een onwaarschijnlijk korte bouwtijd. Een paar dagen na de start werd een ijzervlechter van het werk gestuurd, omdat hij niet in Hilversum woonde, zoals in het bestek werd geëist. Hij werd door zijn directie meteen ontslagen. De bouw van het paviljoen maakte deel uit van het werk,

waarvoor de gemeenteraad krediet had verleend. Deze bouw moest daarom als ‘normaal’ werk worden uitgevoerd. Het paviljoen zou worden voorzien van steigers en ‘landingplaatsen’.

‘Anaforische lucht’

Tijdens de behandeling van de begroting voor 1937 op 5 november 1936 maakte een raadslid enkele kritische opmerkingen over het paviljoen, dat zoo onpractisch is gebouwd. Wanneer de ramen aan den waterkant schoongemaakt moeten worden, moet men met een ladder in het water gaan staan. Om van de W.C. gebruik te kunnen maken moet men zich eerst naar buiten begeven. Een bergplaats voor de stoelen ontbreekt. Het college reageerde laconiek:

Het glazenwassen is een verschijnsel, dat zich bij aan het water staande gebouwen wel meer voordoet, zij het niet in deze gemeente. In dat geval is deze bewerking met gebruik van een zeer eenvoudig hangsteigerdje nog zeer goed mogelijk. Voor een kleine inrichting, die toch in hoofdzaak des zomers wordt gebruikt, is de aanwezigheid van een buitenprivaat geen bezwaar. Daardoor wordt anaforische lucht in de lokaliteit voorkomen; deze oplossing is in den zomer voor het publiek in ieder opzicht te verkiezen. Als bergplaats voor stoelen kan een gedeelte van de botenloods worden gebruikt.

Verpachting

De bouw van het paviljoen werd eind 1935 zelfs in Amsterdam bekend, want de heer S. Peper, pachter van het buffet van een Amsterdamse roeivereniging, vroeg in december 1935 om inlichtingen over de pacht van het nieuwe paviljoen. De gemeente wees hem erop, dat

voorrang zou worden gegeven aan Hilversumse ingezetenen. Terwijl de bouw in volle gang was, werd op 5 mei 1936 voor de pacht van het paviljoen met woning en de naastgelegen botenloods een advertentie geplaatst met de bedoeling om tijdens roeiwedstrijden op 15 juni met de exploitatie te starten.

Vier inschrijvers meldden zich: drie uit Hilversum en een uit Huizen, met pachtsommen tussen f485 en f1075. Na het sluiten van de inschrijvingstermijn meldde zich nog een Hilversummer met een pachtsom van f1.250 per jaar.

De keuze uit de drie op tijd ingediende biedingen werd gemaakt op basis van de geboden pachtsom. Het zijn van Hilversums ingezetene werd kennelijk niet meer belangrijk gevonden. Daarom werd gekozen voor de Huizer Gerrit Bos, exploitant van hotel ‘Promenade’ in Huizen, die een pachtsom van f1.075 per jaar had geboden. Dat er na de sluitingsdatum nog een Hilversummer zich meldde met een nog hogere bieding is wel erg wrang, zeker gezien alle problemen, die nadien met de Huizer exploitant ontstonden.

In het eerste gesprek dat wethouder Lopes Dias en directeur publieke werken Groote met Bos hadden, legde Bos de basis voor jarenlange strubbelingen. Ze bezochten zijn zaak in Huizen en spraken geruime tijd met hem over de verpachting:

Wij hebben daarbij een zeer gunstigen indruk gekregen en zijn overtuigd dat de heer Bos de zaken in het paviljoen flink wil aanpakken. Hij heeft echter twee bezwaren en wel: de bepaling volgens welke hij een cautie [waarborgsom] van ruim f1.000 moet storten en de geringe woonruimte. Zijn geld zit in zijn

Publiek voor roeivereniging Tromp, waarschijnlijk bij de eerste wedstrijd in juni 1936. Op de achtergrond is links aan de hoge zandhopen te zien dat de haven nog alles behalve klaar is. Dat laatste geldt wel voor het paviljoen en de twee botenloodsen. Rechtsachter staat nog een bouwkeet. (coll. HRV Cornelis Tromp)

De sporthaven in de zomer van 1937. Behalve de roeiers van Tromp zien we de eerste motorbootjes verschijnen. (coll. A. den Dikken)

flink huis te Huizen, dat hij liever wil verpachten dan verkopen. Wat de woonruimte betreft zal hij een oplossing vinden door er deze zomer een huis bij te huren. Indien de zaak goed loopt zal hij dan in het najaar verzoeken om het huis te vergroten, waarvoor hij dan meer pacht zal betalen. Technisch bestaat tegen zulk een vergroting vermoedelijk geen bezwaar. Bij informatie ten raadhuijze van Huizen bleek, dat de heer G. Bos gunstig bekend staat.

Treurige exploitatie van het paviljoen

Bos had zelf goede verwachtingen van de exploitatie van het paviljoen en dacht daaruit aanvankelijk zelfs meer pacht te kunnen betalen voor de uitbreiding van de woning. Maar daar moest hij later op terug komen. De zaak bleek al snel niet rendabel en daarom vroeg hij zelfs verlaging van de pacht. Hij klaagde er over, dat het complex bij het aangaan van de pacht en zelfs maanden daarna nog niet klaar was.

Bij de opening op 15 juni 1936 was het gebouw, nog de bootloods, en nog het terrein met toegangswegen op geen stukken na klaar. U begrijpt wel dat het voor 't bedrijf zeer nadeelig was, en de bezoekers zich daaraan ergerden. Zooveel hinder was het voor 't bedrijf dat de schilder het gebouw half afgewerkt heeft achtergelaten.

Bos was verteld, dat het kanaal in juli 1936 vrij zou worden gegeven voor de pleziervaart, maar dat gebeurde niet. De sluis aan het begin van het kanaal was niet voor iedereen toegankelijk, hoewel booteigenaren wel een vergunning konden krijgen. De wegen waren van dien aard, dat het heel moeilijk was om bij het paviljoen te komen. Door de buitengewoon slechte verlichting en het nabij gelegen woonwagencamp durfde het publiek niet naar het paviljoen te komen. Directeur Groote vond echter dat Bos nauwelijks schade kon hebben ondervonden. Het afschilderen van het gebouw was op Bos' eigen verzoek uitgesteld. Bij de opening was het werk vrijwel gereed, aldus Groote. Hij zag de slechte zomer als het grootste probleem:

Een andere oorzaak noemt de heer Bos uit den aard der zaak niet, en dat is de niet in alle opzichte goede exploitatie. Die is naar mijn gevoelen niet zorgvuldig genoeg, niet af. Ik wijs er op hoe het meubilair vaak smakeloos is opgesteld, dat b.v. de zonneschermen nimmer ordelijk in een lijn hangen, hoe er leelijke rijwielrekken staan, dat de pachter op warme dagen veelal in zijn hemdsmouwen in het paviljoen gezeten is. Misschien zijn dit alles kleinigheden, doch er zijn er zonder twijfel veel meer en het verraadt dat de pachter niet precies aanvoelt hoe een zaak als deze geëxploiteerd moet worden.

Een Ansichtkaart van de sport-
haven uit ca. 1960. (coll. mev.
Oostendorp, Hilversum)

Vanwege de aanloopproblemen kreeg Bos 25% korting op de pachtsom.

Bos zag zelf best wel mogelijkheden om de klandizie te verhogen. Twee weken na de start vroeg hij toestemming om vier concerten te mogen geven op het terrein van het paviljoen. Het hele omliggende terrein wilde hij daarvoor gebruiken en afsluiten. Bij de Bodemanstraat wilde hij een entree heffen van 25 cent per persoon om uit de kosten te komen. Het ging om optredens van eersteklas musici met zangkoren. De gemeente had geen bezwaar tegen het houden van concerten, maar gaf geen toestemming om entree te heffen. De pachter kreeg de suggestie om tijdens de concerten de prijzen te verhogen.

Woning paviljoen te krap

De woning van het paviljoen was, met een woonkamer, twee slaapkamers en een keuken aan de kleine kant. De verwachting was indertijd, dat het paviljoen een nevenzaak van een grotere onderneming zou worden en de woning was bedoeld voor een zetbaas of een lid van het personeel met een niet te groot gezin. Het merkwaardige was, dat de pachter contractueel verplicht werd om in het paviljoen te gaan wonen. Dat wilde de eerste pachter wel, maar hij had een groot gezin.

Bos werd behalve als pachter bij de gemeente vooral ook bekend als brievenschrijver. Directeur Groote verzochtte na enige tijd zelfs: *De heer Bos schijnt gemakkelijk naar de pen te grijpen en is onuitputtelijk in het stellen van vra-*

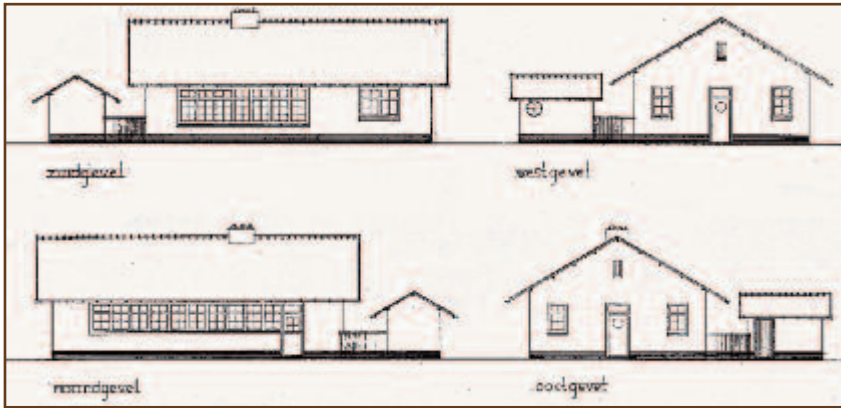
gen, mits hij maar niets hoeft te betalen. Toen Bos zijn getekende pachtcontract had, kwam er meteen een brief, waarna er nog vele volgden:

Het kan u dan ook bekend zijn dat de woning voor een gezin absoluut ongeschikt is. Bij het aanvaarden van 't pand is door mij reeds bezwaar gemaakt tegen den Wethouder Lopes Dias en den Directeur van publieke werken. [...] Overeengekomen was, dat na de zomer zoo mogelijk daarin verbetering zou worden gebracht. Ik verzoek u dan beleefd 't een en ander te laten verbouwen tot een behoorlijke en geriefelijke woning.

Plannen tot uitbreiding paviljoenwoning

Bos wilde niet alleen dat de woning werd uitgebreid, maar dat er ook iets werd gedaan aan de geriefelijkheid ervan. Door de platte bouw miste hij een zolder en daarmee bergruimte en ruimte om de was te drogen, *waar toch ieder huisgezin behoefte aan heeft.*

De gewenste vergroting van de woning kwam op het bordje van gemeentearchitect Dudok. Die zorgde er wel voor, dat het bestaande bouwwerk esthetisch geen schade zou lijden en dat er niets van behoefde te worden gesloopt. Hij ontwierp een bijgebouwde waarin drie slaapkamers, een W.C. en een doucheruimte waren gepland, in het verlengde van het bestaande woongedeelte en in dezelfde stijl. Doordat het op enige afstand van het bestaande pand werd gesitueerd konden de toiletten voor passanten en bezoekers van het paviljoen bereikbaar blijven. Als verbindende schakel diende het

De geveltekeningen van de bungalow achter het paviljoen, ontworpen door Dudok. Hiermee kwam een einde aan de te krappe huisvesting van pachter Bos. (coll. PW Hilversum)

doorgetrokken platte dak en de verlenging van de luifel. Het merkwaardige plan werd door de raadscommissie openbare werken afgekeurd.

Ook pachter Bos liet van dit plan geen spaan heel. Deze oplossing zal tot gevolg hebben, dat voortdurend de Ouders van hun kinderen moeten gescheiden slapen. Het kwam hem voor, dat bij nadere overweging U College zal moeten inzien dat deze oplossing mede brengt, ongerief, bij ziekte der kinderen alle mogelijke moeilijkheden, terwijl toezicht der Ouders des 's nachts ontbreekt. Er waren volgens hem maar twee mogelijkheden: het aanbrengen van een bovenverdieping, of de slaapkamers aan de bestaande woning aanbouwen aan de kant van het terras. Deze suggestie werden door het college terzijde geschoven omdat dit op esthetische bezwaren stuitte en niet in het belang was van de exploitatie van het paviljoen.

Een paar weken later had Bos de moeilijke knoop toch maar doorgehakt. Hij wilde wel met het plan instemmen, maar dan moest de indeling anders. Die verandering kon niet bezwaarlijk zijn, vond hij, omdat het alleen in pandige wijzigingen betrof. Bovendien wilde hij een dubbele schel voor de verbinding met beide gebouwen zodat de ouders s'morgens de kinderen kan bellen en bij nachtelijke ongesteldheid of anderszins de kinderen ook de ouders kunnen bellen.

'Luciferdoosjes en zalfpotjes'

Op 9 februari 1937 verwees de raad het plan voor een losstaande uitbreiding naar de prullenbak. Raadslid mevrouw Straalman ging er eerst fors tegenaan:

In de raad is door mij wel meer de opmerking gemaakt, dat de praktische bruikbaarheid van een gebouw werd opgeofferd aan de architectonische schoonheid daarvan. [...] Toen het raadhuis gereed was gekomen, heeft iemand, die den bouw niet

bewonderde, in een krant opgemerkt, dat de makers van de bouwontwerpen blijkbaar luciferdoosjes opstapelen en rangschikken tot een mooi geheel en daarin hun ontwerpen ontleenen. Ik geloof, dat in dit geval naast luciferdoosjes ook zalfpotjes zijn gebruikt en nu kan geen zalf ter wereld de gevolgen daarvan herstellen. De door B. en W. thans aanbevolen oplossing is niet alleen architectonisch niet fraai, maar ook onpractisch. Daar de pachter verplicht is het paviljoen te bewonen, zal hem gelegenheid moeten worden gegeven bij het paviljoen te wonen. Wat nu is voorgesteld is een afkeurenswaardig lapmiddel.

Wethouder Kuijper ging maar heel kort in op de opmerkingen van mevrouw Straalman. De woning bij het paviljoen was vanzelfsprekend niet bestemd voor iemand met zo'n groot gezin. Hij vond dat de pachter maar in een huurhuis moest gaan wonen, zoals hij aanvankelijk ook van plan was. Wethouder Lopes Dias vond dat geen goede benadering. Reeds bij de inschrijving deelde de pachter mede, dat hij de woning graag verbouwd zag. Men had bij de bouw al rekening moeten houden met een ruimere opzet. De pachter is niet verantwoordelijk.

Omdat het college voorstelde ook een woning voor de loodsknecht van roeivereniging Tromp te bouwen suggereerde mevrouw Straalman om daar een dubbele woning van te maken, één voor de loodsknecht en één voor de pachter van het paviljoen. Volgens wethouder Kuijper echter zouden de belangen van de pachter niet gediend zijn met dubbele woning op het terrein van roeivereniging Tromp. Het kon ook niet omdat de grond aan Tromp was verhuurd. Een raadslid merkte nog fijntjes op, dat de roeivereniging zeker niet gesteld zal zijn op de aanwezigheid van een gezin met vijf kinderen op haar terrein. De vereniging is hiervoor ten enenmale niet geschikt.

Dudok zet bezwaren aan de kant

Na tussenkomen van directeur Groote werd een nieuw plan gemaakt om de woonvleugel van het paviljoen te ver-
lengen. De gemeentearchitect moest van zijn aanvanke-
lijke bezwaren hiertegen afzien. In het nieuwe ontwerp
waren de bij te bouwen vertrekken aan de bestaande won-
ning gebouwd en dus binnendoor te bereiken. Op 16 fe-
bruari 1937 ging de raad met dit plan akkoord. De pach-
ter had er ook mee ingestemd, maar vroeg meteen de
uitvoering op te schorten. Hij wilde eerst de resultaten
van de zomer van 1937 afwachten om te beoordelen of hij
de extra pacht kon opbrengen. *Bovendien bevredigde hem het
bouwplan bij nadere overweging nog niet geheel.* In najaar 1937
vroeg hij in de nabijheid van het paviljoen een afzonder-
lijke woning te bouwen...

van zulke afmetingen, dat het hem mogelijk zou zijn bij voor-
komende gelegenheden enige kamers te verhuren aan bezoek-
kers van de sporthaven. Hierdoor zou de woning nog enige ba-
ten kunnen afwerpen, als tegemoetkoming in de voor het
gebouw verschuldigde huur.

Directeur Groote zag enkele voordelen in een nieuwe
afzonderlijke woning. Het paviljoen behoefde niet te
worden aangetast en de nieuwe woning zou altijd nog
los kunnen worden verhuurd. Vanuit de huiskamer zou
de pachter overzicht hebben over het terrein van het ha-
venpaviljoen en zou in noodgevallen snel in of nabij het
paviljoen kunnen zijn. Dudok ging akkoord, mits het
maar van bescheiden architectuur zou zijn, zoals de won-
ning van Tromp: een bungalow dus. Hij maakte het ont-
werp in december 1937. De woning kreeg vijf kamers,
waarvan drie ruime, een badkamer, keuken en kelder.
*De zolder is alleen geschikt voor het drogen van de wasch en als
bergruimte.* De bouwkosten werden geraamd op f5.500.

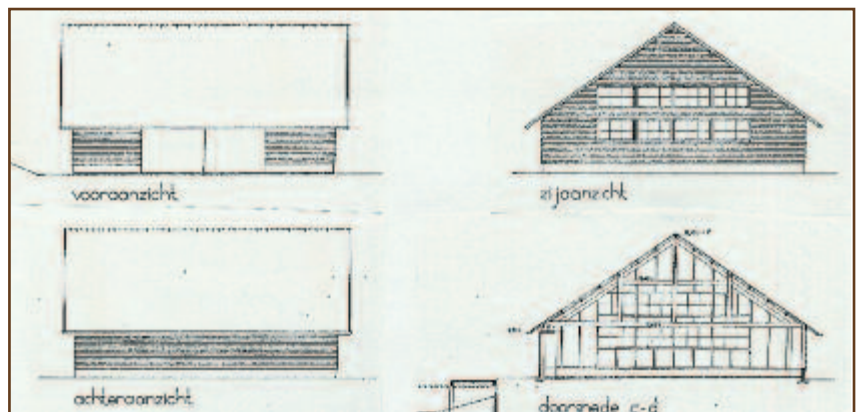
De gemeenteraad ging op 2 februari 1938 akkoord met
deze gewijzigde aanpak.

Twee loodsen als werkverschaffingsproject

De jaren dertig staan bekend om de grote werkloosheid.
De rijksoverheid probeerde die met werkverschaffings-
projecten te bestrijden. De lokale overheden moesten
daar plannen voor bedenken, ontwikkelen en laten uit-
voeren. In Hilversum zijn diverse werkverschaffings-
projecten uitgevoerd. In de sporthaven aan het Hilversum
Kanaal zijn de loodsen als werkverschaffingsproject
voor werkloze jongeren uitgevoerd. In september 1935
deed directeur Groote een voorstel om twee loodsen aan
de nieuwe sporthaven te laten bouwen. De commissie
uit de vakverenigingen, met de fraaie naam 'Commissie
voor ontspanning en ontwikkeling van jeugdige werk-
loozen', verleende goedkeuring aan het plan.

De eerste loods werd door gemeentearchitect Dudok op
enige meters afstand van het paviljoen ontworpen, ge-
schikt voor de berging van zware roeiboten en zeilbo-
ten. De loods zou samen met het paviljoen verpacht
moeten worden, *omdat de pachter dan steeds aanwezig is en
dus toezicht kan uitoefenen, bootjes verhuren, enz.* De loods,
een houten schuur met een hoge pannenkap en een bre-
de deuropening, was geschikt als verhuurinrichting en
winterberging. De tweede loods, ook van Dudok, was
aan de lange zijde van de haven geprojecteerd en speci-
aal bedoeld voor de roeisport. Voor deze sport was een
deel van de sporthaven afgezonderd. De roeiloods had
vele steunpunten met dwarsbalken, waarop de boten
konden worden gelegd. Beide loodsen konden op een
eenvoudige wijze worden uitgebreid.

De bouwtekening van de bo-
tenloods naast het paviljoen.
(coll. PW Hilversum)

Het handwerk van werkloze jongens

Directeur Grootte was een man met ervaring, ook met werklozenprojecten. Die projecten waren omgeven met allerlei zorgen. De jongens hadden meestal totaal verschillende capaciteiten. Er waren er, die de ambachtsschool hadden gevolgd en nadien wat praktijkervaring hadden opgedaan, maar er waren ook timmerlieden die pas geleerd hadden een hamer te hanteeren. De beste krachten verdwenen steeds naar bazen die nog wel werk hadden. Voor schilderwerk en stukadoorswerk waren geen geschikte jongens te vinden. En dan was er de speelsheid van de jongens. Dat leidde vaak tot een gebrek aan zorgvuldigheid, waardoor vooral bij precisiewerk heel wat materiaal werd verknoeid. *Ik zeg daarmede niets kwaads over de jongens, integendeel verheugde het mij als zij opgewekt aan het werk waren – doch ik moet de feiten geven zoals zij zijn, verzuchtte Grootte.* Hij zag goede mogelijkheden om voor de bouw van de loodsen werkloze jongens in te zetten. In Den Haag had hij er met de Hoofdinspecteur der werkverschaffing over gesproken. Er konden 23 jongens voor aan de gang. Door het vele uiteenlopende eenvoudige werk was het zeer geschikt voor de jongens, die qua vakbekwaamheid niet allemaal even hoog scoorden. *De beste kunnen de spanten maken van de eerste loods, andere zijn bezig met de eenvoudigste afdekking van de tweede loods, de minst geroutineerde beschieten de wanden.* Er moest wel goed toezicht zijn.

Aan het Rijk werd een bijdrage in de stichtingskosten gevraagd. Er werd flink gestooid over het zakgeld dat de jeugdige werklozen zouden krijgen. Het Plaatselijk Arbeids-Secretariaat maakte bezwaar tegen het zakgeld van f2,50 per week:

Hierbij moeten wij als vakbeweging tegen protesteren, omreden deze methode, ons inziens, niet is die, die de eigenwaarde van de jeugdige werklozen naar voren brengt. Hier zien wij de jeugd optreden, als loondrukkend element in het bouwbedrijf. Ook wij staan op het standpunt, dat de jeugd zich in het vak moet bekwaamen, maar tevens, dat er dan loon naar bekwaamheid wordt betaald. Daar wij van mening zijn, dat dit normale werk aan de arbeidsmarkt wordt onttrokken, moeten wij U aanraden, dit werk te laten uitvoeren, tegen de normaal geldende loonen van het bouwbedrijf.

In november 1935 ging de minister akkoord met de bouw van de twee loodsen als project voor jeugdige werklozen. Wel vroeg hij de materiaalkosten sterk te beperken, maar volgens de gemeente was dat in het sober opgezette plan nauwelijks mogelijk. Door gebruik te

maken van oud hout (o.a. van een tribune op het gemeentelijk Sportpark) werd zoveel mogelijk aan de wens tegemoetgekomen en door het aanbrengen van enige vereenvoudigingen bleven de kosten niet onbelangrijk beneden het begrote bedrag.

Pachter G. Bos noemde de botenloods een mislukking. *Hoewel de ruimte binnen de loods groot genoeg is voor eenige booten te bergen, is de bouw van de loods van dien aard dat er geen booten (grootere) binnen te krijgen zijn. Kleinere bootjes zoo als cano's, roeiboten, enz. vinden hier geen trek, voor grootere booten is meer aanvraag.* Hij vroeg aanpassingen om grotere boten te kunnen bergen zoodat ik dan daar nog iets aan kan verdienen. Ook in de gemeenteraad werden ook enkele kritische opmerkingen over de botenloods gemaakt.

Roeiloods zoekt vereniging

De loodsen moesten op een verantwoorde manier worden gebruikt. De botenberging bij het paviljoen werd een onderdeel van de verpachting. Voor de roeiloods moest ook een gebruiker worden gevonden. Op 3 januari 1936 kreeg de gemeente een brief waarin de oprichting van een Hilversumse roeivereniging werd aangekondigd. *Ondergetekende mocht hierover reeds een gesprek hebben met den Burgemeester en van hem vernemen, dat deze plannen met instemming werden begroet en gevolgd en tevens, dat door de Gemeente een houten loods zou worden gebouwd aan de aan te leggen sporthaven, welke loods aan een eventueel op te richten roeivereniging zou kunnen worden verhuurd.* De heren Fortuin, Bruin en dr. Onno Damsté ondertekenden deze brief. Ze vroegen of ze de te bouwen loods konden huren en tegen welke prijs. Directeur Grootte wist al dat de heeren reeds een groot aantal adhesiebetuigingen hebben ontvangen. In maart 1936 besloot de gemeenteraad de roeiloods voor f300 aan de nieuwe vereniging, die de naam Hilversumse Roeivereniging 'Cornelis Tromp' kreeg, te verhuren. De loods was heel sober, maar er waren wel twee kleedruimten in ondergebracht. De roeivereniging vroeg of het op den duur mogelijk was bij de douche een verwarmingselement met een geldautomaat te plaatsen, zodat men voor een zeker bedrag een warme douche kan krijgen. *Bestaat daar iets voor?*

Woning loodsknecht

'Cornelis Tromp' wilde loodsknecht Heinri Aukema in de onmiddellijke nabijheid van het verenigingsgebouw huisvesten. Men was al in onderhandeling over de huur

Een gezellige drukte op een clubmiddag van roeivereniging Tromp. Op de achtergrond de bungalow die jeugdige werklozen bouwden voor bootsman Heinri Aukema. De foto dateert waarschijnlijk nog van voor de Tweede Wereldoorlog. (coll. HRV Cornelis Tromp)

van een woonschip. Daartegen had directeur Groote van publieke werken echter bezwaar. Na overleg met Dudok bereikte Groote een zowel esthetisch als praktisch bevredigende oplossing. Bij het toegangshek zou een laag huis kunnen worden gebouwd als een aardig object voor werkloze jongens. Het college van burgemeester en wethouders had eerst bezwaren tegen de bouw. Directeur Groote liet zich daarop even heel duidelijk uit:

Ik meen er goed aan te doen U nog mede te delen dat ik er als leider van het te stichten havenbedrijf zeer veel prijs op stel dat ter plaatse iemand woont. Tusschen het paviljoen en de haven van de roeivereniging liggen nog steigers bestemd voor particuliere zeilen motorbootjes, die de gemeente direct aan de eigenaren kan verhuren, terwijl een gedeelte zeer geschikt kan zijn voor een kano-vereeniging. Zulk een vereniging kan natuurlijk niet voortdurend personeel hebben. Om al deze redenen is de woning op het hoge gedeelte van het terrein der vereniging geprojecteerd, en wel zoo dat men uit de woonkamer over de sporthaven ziet. De bediende van de vereniging heeft zich reeds doen kennen als een vertrouwd man met 'hart' voor booten. Zoo iemand waakt zeker over het heele complex! De vele onguur uitzienende elementen, die ik in deze omgeving geregeld zie, manen tot dubbele voorzichtigheid; voor dames en meisjes die naar de sporthaven gaan is dit niet onbedenklijk. Het feit dat daar een gezin woont zal in dit opzicht zeker gunstig werken.

Het college was nog niet overtuigd. Het wilde de ontwikkeling van de roeisport nog een jaartje aankijken. Kort daarna vroeg de wethouder voor Sociale Aangele-

genheden aan Groote of er niet met spoed weer eens een werkje door jeugdige werklozen kon worden uitgevoerd. Daar hoefde Groote niet lang over na te denken. Hij noemde prompt de in het voorjaar afgewezen woning voor Tromp.

Verdere uitbreidingen

De roeiloods was al vrij snel na de bouw te klein. De vereniging maakte een flinke groei door. Na ruim een jaar waren er al 215 leden. Het noodzaakte tot uitbreiding van materiaal, skiffs, gieken, e.d., maar er moest ook meer ruimte komen om de boten behoorlijk op te bergen. Op 4 januari 1938 ging de gemeenteraad akkoord met uitbreiding van de loods in oostelijke richting. In 1942 werd opnieuw in oostelijke richting uitgebreid. Ook deze uitbreidingen werden door Dudok ontworpen.

In 1965 werd de loods in westelijke richting uitgebreid. De kleedkamers die in de loods aanwezig waren werden in het nieuwe deel ondergebracht, waardoor er meer boten in de loods konden worden geborgen.

De vereniging werd steeds groter en het aantal gebouwen nam daardoor ook toe. Naast de woning van de bootsman werd een verenigingskantine gebouwd en tussen de woning en de houten loods kwam een gebouw in twee lagen, waarin onder andere de werkplaats en de sanitaire ruimten werden ondergebracht.

Het havenkantoor zoals het in de herbouwde vorm van 1947 tot midden jaren '90 heeft bestaan. Het gebouw werd ten behoeve van de uitbreiding van het industriegebied gesloopt. Nu staat er een gebouw van postbezorger TNT. (coll. Jan de Jong, Hilversum)

Park bij het Hilversums Kanaal

In 1936 vroeg de voorzitter van de Sierteelt Centrale, de heer H. Gorter, aan publieke werken of de gemeente misschien een belangrijke partij groenblijvende heesters gratis over wilde nemen. Als voorwaarde werd gesteld, dat met die partij geen bestaande parken mochten worden aangevuld, maar een werk moest worden uitgevoerd dat zonder dat aanbod er niet zou zijn gekomen.

De gedachten gingen al snel uit naar een terrein dat bij de aanleg van de sporthaven en de industriehaven gedeeltelijk was afgegraven. Hier stond al een fraaie beukenbeplanting en het terrein kon na de inrichting als plantsoen dienen als afscheiding tussen de bedrijfshaven en de voor ontspanning en verpozing bedoelde sporthaven met het paviljoen.

Het park zou ruim een hectare groot worden. De ontwerpers, gemeentearchitect Dudok en plantsoenmeester J.H. Meijer, waren van mening dat het de bebouwde kom vanaf de Vreelandseweg aanmerkelijk zou verfraaien. De gift van de Sierteelt Centrale gaf bovendien een belangrijk stuk werkverschaffing. De gemeente reageerde dus positief en beloofde de Sierteelt Centrale plechtig, dat het een nieuw park betrof, waar niemand zelfs tot voor veertien dagen aan had gedacht. Men verzocht om 8000 à 9000 planten.

Helaas moest Gorter berichten, dat er nog maar weinig soorten over waren. De 'bestelling' werd noodgedwongen aangepast tot in totaal circa 6000 stuks. De firma's

Jurissen uit Naarden en Van Dijk uit Laren leverden de eerste partij van 290 planten. Omdat het terrein aan het kanaal lag, werd vervolgens nog een partij van 8879 stuks per schip vanuit Boskoop naar Hilversum getransporteerd. Het oorspronkelijk gevraagde aantal werd dus nog ruimschoots overtroffen en Hilversum was op die manier een park rijk.

Havenkantoor

Toen het kanaal en de nieuwe haven gereed waren, werden deze aangewezen als openbaar vaarwater. In 1938 werd in de verordening op de heffing van haven- en kade-gelden geregeld, dat schippers tegen vergoeding van de waterwerken en de kades gebruik mochten maken. Zowel de beroepsvaart als de pleziervaart moest een duit in het zakje doen. De tarieven voor de beroepsvaart waren wat hoger dan in de Gooische Vaart. De invordering van deze gelden moest gebeuren door een havenmeester.

Begin 1937 was in het raadsvoorstel over de verdere uitvoering van de havenwerken gesteld, dat op één van de landtongen een havenkantoor met dienstwoning moest worden gebouwd, een Dudokontwerp uit oktober 1936. Het gebouw zou over de oeverlijn worden gebouwd, waardoor het personeel een goed overzicht over de binnenkomende schepen zou krijgen. De woning kreeg beneden een zitkamer, een keuken en een schuurtje, en boven vier slaapkamers en een bergruimte. Het kantoor en de woning kregen elk een afzonderlijke ingang. De kos-

Door de demping reikt de Hilversumse haven niet verder meer dan even voorbij de derde havenarm. Vrachtschepen kunnen nog net de betonmortelcentrale aan de Zuider Loswal bereiken.
(foto: Arie den Dikken)

ten werden begroot op f9.500. De aannemer werd de firma Barends & Van Worcum te Hilversum, dezelfde die ook het paviljoen bij de Sporthaven bouwde.

In juli 1937 mocht de tijdelijke klerk bij publieke werken, J. Gilles, de woning bij het kantoorgebouw in het belang van de dienst betrekken. Hij werd belast met het toezicht op de zich in en nabij de haven bevindende gemeenteeigendommen.

Bombardement, herbouw en sloop Havenkantoor

Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog werd de haven van Hilversum doelwit van geallieerde vliegtuigen. Op 11 april 1945 verschenen zestien vliegtuigen, die drie munitieschepen aanvielen. Er vielen twee doden te betreuren en er waren zeven gewonden, onder wie de vrouw van de havenmeester. De materiële schade was aanzienlijk.

Het bombardement had het havenkantoor tot in de fundering ontzet. Het moest bijna helemaal worden herbouwd. In oktober 1945 deed publieke werken daartoe een voorstel. *Het ingediende plan beoogt de woning op zijn oude omtrek-fundamenten weder te herbouwen, alleen de schuur zal in verband met het gemis van een bergzolder enigszins worden vergroot, terwijl ook een kelder is geprojecteerd. Voorts is de indeling gewijzigd, zoo is bijvoorbeeld de helft van het havenkantoor bij de woning aangetrokken. Door de helft van het kantoor als woonkamer te bestemmen kan de havenmeester als hij thuis is, uitstekend toezicht houden op het binnenkomen en uit-*

gaan van de schepen, zulks in tegenstelling met het oude plan. De herbouw kostte f19.000.

In 1993 werd de toenmalige monumentencommissie gevraagd of het havenkantoor behouden moest worden, dan wel kon worden verplaatst of zelfs gesloopt. Het stond er toen nog bij, zoals het bij de herbouw was geworden. De dominerende elementen, zoals het balkon met de trap, de vlaggenmast en de belettering waren nog aanwezig.

Het gebouw hoorde, evenals het watersportpaviljoen, tot de zeldzame vijfde fase in het werk van Dudok, waarmee de invloed van de Nieuwe Zakelijkheid zeer duidelijk naar voren trad. In 1985 was het havenkantoor nog geplaatst in de categorie gemeentelijke monumenten. Het vormde een tastbare verbeelding van de groei van Hilversum in de jaren dertig. In 1993 werd het gebouw ook een sociaaleconomisch-historische waarde toegekend. De commissie adviseerde het gebouw ter plaatse aan het water te handhaven. Het zou een aardig diamantje kunnen blijven vormen in het zich verder ontwikkelende industriegebied.

Dit advies werd echter niet gevolgd. Er werd voorrang gegeven aan de uitbreiding van het industrieterrein, waarvoor een deel van het haven werd gedempt. Het leidde tot de te betreuren tweede vernietiging van het havengebouw. De haven werd door wethouder Lopes Dias in 1939 een echt dorpsch, knus dingetje genoemd. Door de recente dempingen is er van dat 'dingetje' heel weinig overgebleven.